

Artikel

We verlangen veel van de maker

Maar wat geven we terug?

De smalle schouders van de maker hebben veel te dragen: nogal wat hoop is gevestigd op hun probleemoplossende inzet. Wat verlangen we nu precies van makers? En wat willen en kunnen we als maatschappij aan hen teruggeven? Over het idee van wederkerigheid in een uitdagende tijd.

ENCOUNTER #9, superhero or design zero? van Stichting ENCOUNTER//Joost van Wijmen, 2022, kostuum op roterende mannequin. Fotografie: Ebru Aydin

Helleke van den Braber

Wie op 17 april 2025 in Rotterdam rondliep op de Boekmanconferentie *Cultuur als probleemoplosser?* werd het al snel duidelijk: we vestigen nogal wat hoop op de probleemoplossende inzet van makers. In veel sessies werd benadrukt dat we hun creatieve, verhalende kracht en *out of the box*-denken hard nodig hebben in een tijd waarin de maatschappelijke uitdagingen zich opstapelen, van druk op de zorg tot klimaatverandering en maatschappelijke polarisatie. Artistieke interventies kunnen ons, zo klonk het in Rotterdam, helpen omgaan met conflicten, mentaal stabiel maken, of op weg helpen naar een rechtvaardiger wereld. Dat is niet niets. De smalle schouders van de maker hebben veel te dragen.

Wat verlangen we precies van makers? In welke rol hebben we hen het hardst nodig? En de omgekeerde vraag is net zo relevant. Wat vinden we dat we als maatschappij aan makers kunnen geven? Wat hebben we, blijkend uit de conferentie, aan hén te bieden, in ruil voor die probleemoplossende rol die we zo graag zien? In dit artikel verken ik de relatie tussen makers en maatschappij vanuit het idee van wederkerigheid. Een wederkerige relatie veronderstelt een uitwisseling die niet noodzakelijk gelijkwaardig is, maar wel in balans, en waarin beide partijen, makers en maatschappij, duurzaam het gevoel hebben over en weer evenveel in de relatie te stoppen als eruit te halen.¹ De rol van wederkerigheid in de relatie tussen cultuur en samenleving is een thema dat recent ook door Pascal Gielen werd verkend in zijn mooie, rijke boek *Vertrouwen* (2023).² Zijn bevindingen over de kracht van de uitwisseling sluiten, zo blijkt, wonderwel aan bij wat er op de conferentie over tafel ging.

Drie kernrollen

In Rotterdam werd niet alleen gereflecteerd op het probleemoplossende vermogen van makers, maar ook op de rol die ons het meest oplevert. In de sessies die ik bijwoonde, kwamen drie kernrollen het vaakst ter sprake: de maker als richtinggever, als verbinder en als heler.³

De rol waar het vaakst naar verwezen werd en die we de maker in deze tijden van maatschappelijke druk dus kennelijk het liefst zien spelen, is die van richtinggever. Zo werd geopperd dat we makers nodig hebben bij de transitie naar een betere toekomst, als bedenker van het 'hoe nu verder', om ons te helpen loslaten wat we kennen, ons te tonen dat het anders kan, het tij te keren of het verschil te maken. De rol van richtinggever is een rol die dichtbij het aloude, romantische ideaal van de kunstenaar als visionaire ziener ligt: al sinds de 19e eeuw zijn we gewend makers te zien als bemiddelaar tussen wat we weten en nog niet weten en als gids tussen de werkelijkheid en een mogelijke wereld daarachter. Ook Pascal Gielen wijst in *Vertrouwen* de richtinggeversrol aan als een van de belangrijkste taken van makers. Makers zijn zingevers, die ons niet alleen alternatieven kunnen aanreiken, maar burgers ook aanzetten tot kritisch kijken naar hoe ze handelen.

Een tweede rol, in Rotterdam bijna even vaak genoemd, is: de maker als verbinder of maatschappelijke bruggenbouwer. In de sessies werd vaak benadrukt dat het werk van makers ons collectief plezier en verbinding brengt en

ons zo sociaal meer met elkaar kan verbinden. Ook hoorde ik dat het bevoegenheid en compassie kan aanjagen, ons een gemeenschapsgevoel kan bijbrengen, onze kwaliteit van leven kan bewaken en moeilijke zaken

bespreekbaar kan maken. Gielen noemt dit de kompasfunctie: hij stelt dat makers en culturele organisaties ons referentiekaders

bieden waarmee we ons kunnen oriënteren. Een belangrijke taak in een wereld waarin de stabiele normen en waarden die ooit golden, op drift zijn geraakt.

Een derde veelgehoorde taak: het werk van makers kan ons helpen mentaal stabiel te worden. Hun werk leert ons onze emoties te kanaliseren, ons waardeoordeel uit te stellen, stress te verminderen en ontroering toe te laten. In deze rol treedt de maker op als heler, zowel persoonlijk als maatschappelijk. Dit komt in de buurt van wat Gielen ‘goesting opwekken’ noemt: makers kunnen volgens hem mensen inspireren hun authentieke kijk op de wereld te ontwerpen. Gielen pleit hier voor een wederkerige en gedeelde, maar tegelijk kwetsbare en moeilijk te sturen inzet: maker en samenleving vinden elkaar het beste in ‘emotie, passie, atmosfeer, gedeelde interesse, drive en energie’. Hij stelt dat de opbouw van een gemeenschappelijk ‘cultureel gemeen’ bij uitstek ‘wordt aangevuurd door gevoel en emotie’. Enthousiasmeren en begeistere zijn voor hem daarom absolute kerntaken van makers en culturele instellingen.

Pascal Gielen vindt dat makers niet meteen ‘plat op de buik’ moeten gaan voor de vragen die wij hen als samenleving stellen

Instrumenteel denken

In enkele sessies werd benoemd dat makers zich in hun werk onverkort zouden moeten aanpassen aan, of zelfs buigen naar, de wensen en noden van de samenleving. Hun taak is, zo werd geopperd, te bieden wat wij, als klant of opdrachtgever, nodig hebben, bijvoorbeeld door aan te voelen wat *communities* behoeven en hen dat ook te geven. Of door dienstbaar in te spelen op de (zorg)behoeften van patiënten of cliënten. Dat is een instrumentele benadering van de taak van de maker, en die staat haaks op de relatie van wederzijdse uitwisseling waar Gielen voor pleit. Hij vindt dat makers niet meteen ‘plat op de buik’ moeten gaan voor de vragen die wij hen als samenleving stellen. Zeker als onze eisen er openlijk of verhuuld op gericht zijn makers te ‘omheinen’, dat wil zeggen hun positie te beheren, reguleren, controleren of ‘taxeren’, of hun werk te exploiteren, privatiseren of commercialiseren. Toch gebeurt dat nogal eens. Uit recent onderzoek van cultuursocioloog Victoria D. Alexander blijkt dat het Nederlandse cultuurbeleid tussen 2014 en 2020 tot de vijf meest marktgeoriënteerde van Europa behoorde en bovendien dat er hier, vergeleken met andere Europese landen, erg weinig ruimte is voor verzet tegen zo’n ‘vermarkte’ manier van denken en handelen.⁴ Ook Gielen signaleert dat we cultuur toenemend op ruil- en meerwaarde beoordelen. De vraag wat de bloei van de cultuursector ons kan opleveren, is belangrijker geworden dan de vraag wat de cultuursector van ons nodig heeft om tot die bloei te komen.

Pascal Gielen benadrukt het in *Vertrouwen* keer op keer: wie makers wil koesteren in hun richtinggevende, verbindende of helende rol, kan hen beter vanuit een logica van wederkerigheid en uitwisseling benaderen dan vanuit een ‘vermarkte’ of instrumentele manier van denken. Daarom zocht ik tijdens de presentaties in Rotterdam niet alleen naar inzicht in wat we vinden dat makers ons zouden moeten bieden, maar ook naar de omgekeerde beweging: wat vinden we dat we op onze beurt aan makers kunnen geven?⁵

Het vaakst werd in Rotterdam ‘waardering’ benoemd als tegenprestatie. Makers die problemen voor ons oplossen horen daarvoor herkenning en erkenning te krijgen en begrip

voor hun visie. Zo geven we hen mee dat ze welkom zijn en dat hun werk ertoe doet. Kortom: via onze waardering voor hun probleemoplossend vermogen kunnen we hen de legitieme plek in de samenleving toekennen die hen toch al toekwam, maar die makkelijker te beargumenteren valt als we ze waarderen voor hun aanpak van problemen.

Voorwaardelijke waardering

Zo bezien maakt onze wens om makers probleemoplosser te laten zijn hun positie heel krachtig: ze krijgen er de bevestiging voor terug dat ze ons iets te bieden hebben, dat ze relevant zijn en nodig. Die legitimering is goud waard. 'Maar', vertelde een musicus die regelmatig aan ziekenhuisbedden optreedt, 'die zoektocht naar "waar kan ik relevant zijn" is voor mij niet alleen vermoeiend, maar vind ik ook best ondermijnend'. Want, zo vroeg ze zich af, hoe zit het met onze erkenning van dat deel van haar werk dat zich niet aan een ziekenhuisbed afspeelt, maar, met veel minder direct aanwijsbaar nut, in obscure zaaltjes of studio's?⁶ Of de samenleving ook bereid is dat deel van haar werk onvoorwaardelijk te waarderen was voor haar niet zo duidelijk.

Naast waardering werd ook ruimte vaak genoemd. We kunnen onze makers een fysieke plek bieden om te maken, of financiële ruimte in de vorm van geld. Met die tegenprestaties worden twee kernvoorwaarden vervuld om überhaupt tot maken en probleemoplossen te komen. Interessant is dat het idee van ruimte op de conferentie ook vaak abstract werd opgevat, in de zin van de ruimte die we makers kunnen geven om te experimenteren, te falen, risico te nemen, of, om nog beter tot oplossingen te komen, de controle los te laten. Via die experimenteerruimte leggen we de route naar *out of the box*-denken open. Bovendien werd geopperd dat makers via hun probleemoplossende werk nieuwe of andere podia kunnen vinden om hun werk met ons te delen. Wie optreedt in gevangenissen, verhalen vertelt aan bejaarden of jongeren creatief helpt omgaan met depressies, vindt een publiek dat tot dan toe wellicht ontbrak, of ontdekt nieuwe plekken om werk te delen.

Wie makers wil inzetten als probleemoplosser kan ervoor kiezen te koersen op wederkerigheid

en balans. In Rotterdam zagen we hoe dat er in de praktijk uit kan zien. Wat we van makers vragen is, zo bleek, dat ze ons richting geven, verbinding brengen en heling. We zagen ook wat we daar tegenover willen stellen: erkenning en waardering, ruimte om te werken en gelegenheid tot delen. Dat klinkt overzichtelijk. Toch zijn er valkuilen: een gebalanceerde ruil lukt beter als de vraag aan makers niet te instrumenteel wordt ingevuld. Belangrijk, onmisbaar zelfs, is bovendien om de route naar de drie tegenpartijen onvoorwaardelijk open te stellen, óók als makers werk maken dat niet probleemoplossend is bedoeld. Ook het niet- of antimaatschappelijke werk dat uit hun handen komt, moet op onze drie tegengiften kunnen rekenen. Dat is een kwestie van respect en (wederzijds) vertrouwen, een vertrouwen dat, hoewel altijd een beetje blind, de pijler is onder elke poging tot gebalanceerde uitwisseling. •

Noten

- 1 Zie voor maatschappelijke wederkerigheid Komter, A.E. (2009) 'Solidarity, gifts, and exclusion'. In: *Social solidarity and the gift*, 123-143.
- 2 Gielen, P. (2023) *Vertrouwen: bouwen op het cultureel 'gemeen'*. Amsterdam: Valiz. Ik paraphraseer en citeer in deze bijdrage passages die te vinden zijn op p. 9-15, 59, 145-155 en 207-211.
- 3 Ik woonde negen (van de 27) sessies bij. Daarin hoorde ik 25 maal een verwijzing naar een probleemoplossende rol: negenmaal ging het over de maker als richtinggever, achtmaal om de maker als verbinder en vijfmaal om de maker als heler. Driemaal werd expliciet gesuggereerd dat makers zich instrumenteel zouden moeten aanpassen aan, of buigen naar, onze wensen.
- 4 Alexander, V.D. en O. Peterson Gilbert (2023) 'The REED typology: understanding market-orientation and instrumental values in cultural policy across Europe'. In: *Cultural Trends*, 5 augustus.
- 5 In de negen sessies die ik bijwoonde, werd in totaal 33 maal verwezen naar wat makers van ons terug kunnen krijgen. 15 keer ging het om waardering of erkenning, 13 keer om (een vorm van) ruimte, en 5 keer om nieuwe gelegenheid tot tonen of delen.
- 6 Ik sprak deze maker na afloop van een deelsessie met het thema 'gezondheid'.

Helleke van den Braber is hoogleraar Culturele waarde, mecenaat en maatschappij aan de Universiteit Utrecht. Fotografie: Valerie Spanjers